

Олефір Л. І.,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу ДКВС України Інституту професійного розвитку, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4565-8968

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ ОСІБ, ЯКІ УТРИМУЮТЬСЯ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті здійснено висвітлення правових засад організації праці осіб, які утримуються в установах виконання покарянь. Розглянуто сутність конституційного права особи засудженого на працю. Визначено працю як засіб виправлення та ресоціалізації засудженого. Проаналізовано правові засади суспільно корисної праці засуджених. Визначено функції суспільно корисної діяльності засуджених осіб, принципи залучення засуджених до суспільно корисної праці. Встановлено умови праці засуджених до обмеження волі. Проаналізовано чинне законодавство України у розрізі обов'язковості залучення засуджених осіб до праці; перелік робіт і посад, на яких забороняється використовувати засуджених; вимоги до оплати праці, тривалості робочого тижня, розміру заробітної плати; залучення до праці на безоплатній основі; пенсійне забезпечення засудженої особи. Зроблено висновки про необхідність подальшого реформування пенітенціарної системи щодо забезпечення засуджених правом займатися трудовою діяльністю відповідно до здібностей, бажання та справедливої оплати праці.

Ключові слова: *праця, праця засуджених, трудова діяльність, трудовий договір, установа виконання покарань, суспільно корисна праця, функції праці, умови праці, залучення до праці, оплата праці, пенітенціарна система в Україні, євроінтеграція.*

Постановка проблеми. Україна як демократична, правова соціальна держава, ставши на шлях євроінтеграції, потребує продовження реформування всіх галузей життєдіяльності суспільства. Особливої уваги у процесі трансформації приділяється сфері виконання покарання. Права осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та утримуються в установах виконання покарань (далі – УВП), разом з правами інших громадян захищені Конституцією України та міжнародним законодавством у сфері захисту прав людини. Серед основоположних прав людини є

право на працю. Праця, до якої залучаються засуджені особи, є необхідною складовою досягнення мети відбування покарання – виправлення особи та її ресоціалізація. Праця як засіб виправлення та ресоціалізації засудженої особи визначена нормами ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК). Сумлінне виконання своїх трудових обов'язків враховується при застосуванні до засудженого умовно-дострокового звільнення відбування покарання. Тому суспільно корисна праця, до якої залучаються засуджені особи, сприяє зменшенню злочинності. З огляду на реформи, що торкнулися пенітенціарної системи в Україні, правове регулювання організації праці осіб, які утримуються в УВП, є актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження праці осіб, які перебувають в УВП, з точки зору її правового регулювання проводилися такими вченими: І. Г. Богатирьовим, О. О. Бубликом, Л. Ю. Величко, Т. А. Денисовою, О. М. Джужею, Т. В. Дуюновою, В. В. Жернаковим, І. Л. Жуком, А. Ф. Зелінським, І. Б. Калініною, О. М. Кревсуном, О. В. Лисодедом, О. М. Неживцем, М. С. Пузирьовим, А. Х. Степанюком, С. О. Стефановим, Ю. М. Ткачевським, С. В. Царюком, І. С. Яковцем, М. М. Яцишиним та ін. Право засудженого на працю в контексті міжнародного та національного законодавства вивчали такі науковці, як Шумна Л. П., Денисенко К. В., Олійник В. С., Сікун А. М. Правову природу засуджених до позбавлення волі досліджував Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Особливості забезпечення конституційного права на працю засуджених до позбавлення волі та засуджених довічно вивчала Дуюнова Т. В. Окремі питання залучення до праці засуджених до позбавлення волі досліджувалися в наукових працях Шкути О. О. Проте, зважаючи на значний внесок у дослідження вказаної теми, питання, що стосується правового регулювання організації праці засуджених, потребує подальшого розгляду.

Мета статті – на основі теоретико-методологічного аналізу чинного законодавства визначити правові засади організації праці осіб, які утримуються в установах виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. Праця є визначним фактором життєдіяльності людини. Вона є вольовою діяльністю, спрямо-

ваною на створення матеріальних цінностей. Лише вона формує в людині спроможність задоволення своїх матеріальних потреб. Загалом працю потрібно розглядати не лише як засіб біологічного розвитку людини, а як інструмент, використання якого сприяє постійному розвитку особистості, формує її потреби, сприяє підвищенню рівня здібностей, навичок та вмінь їх використання [1, с. 112].

Трудова діяльність людини є невід'ємною частиною буття, її прояви змінювалися залежно від історичних, економічних та соціальних умов. Неоднорідність і складність терміну «праця» обумовлює потребу постійного дослідження його різних сторін, деякі прояви яких вивчають фахівці у сфері права і соціології, філософії та економіки [2, с. 60].

Згідно зі ст. 43 Конституції України правом на працю наділені всі громадяни [3]. А згідно з нормами ч. 1 ст. 118 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України засуджені мають право на оплачувану працю [4]. З огляду на тему дослідження, працю слід розглядати у розрізі суспільно корисної діяльності, адже праця засуджених осіб має особливе призначення, тобто спрямована на виконання певних функцій, які стосуються таких аспектів:

- виховного (як засіб виправлення і перевиховання засуджених, використання якого сприяє формуванню особистості);
- економічного (праця засуджених спрямована як на особисту користь, так і на користь суспільства);
- соціального (сприяє створенню умов, за яких засуджений після звільнення може за нормальних умов повернутися до соціуму);
- оздоровчого (створює умови для збереження здоров'я засуджених осіб з огляду на негативний вплив бездіяльності, що викликає повну деградацію особистості).

Спираючись на норми міжнародного права як правової основи організації праці осіб, що утримуються в УВП, слід вказати на ст. 71 Мінімальних стандартних правил поведіння з в'язнями, в яких зазначено про необхідність виконання засудженими трудової діяльності відповідно до наявних психічних та фізичних здібностей, які засвідчує лікар [5].

Чинне законодавство України передбачає залучення засуджених до суспільно корисної праці на основі розподілу за віковою, статевою ознакою, з урахуванням стану здоров'я, спеціальності та наявних виробничих потужностей. Виробничими потужностями вважаються підприємства та майстерні, місцем розташування яких є територія УВП, або підприємства як державної, так і інших форм власності, де адміністрацією УВП створені умови з охорони та ізоляції.

Залучення осіб, які утримуються в УВП, до праці відбувається на основі визначних загальних принципів:

- законності, що передбачає дотримання засудженими та адміністрацією УВП норм трудового права;
- гуманізму, що вбачається у здійсненні охорони трудових прав засуджених, дотриманні техніки безпеки, виробничої санітарії, охорони праці жінок та матерів-годувальниць;
- індивідуалізації праці, що передбачає організацію праці в УВП лише на її території та дотримання індивідуального підходу залучення до праці [6, с. 136–142].

Організація праці осіб, які утримуються в УВП, продиктована вимогами сучасності дотримання певних принципів залучення засуджених до суспільно корисної праці, а саме:

- виробнича діяльність УВП підпорядковується виправленню засуджених як одного з основних завдань виконання покарання;
- праця є обов'язком засудженого, проте примусова праця – виключається;
- праця має поєднуватися із професійним навчанням;
- праця має бути належно оплаченою;
- умови праці в УВП мають бути подібними до умов праці, прийнятих на свободі;
- встановити розумну тривалість робочого часу, аби залишити час на інші заняття [7, с. 77–79].

Характеризуючи кожен з принципів організації праці осіб, які утримуються в УВП, маємо вказати на законодавче закріплення їх реалізації. У контексті розкриття сутності поняття «суспільно корисна праця» стосовно засуджених осіб, які утримуються в УВП, зазначимо, що її застосування до засуджених має важливе значення. Ця категорія закріплена в чинному законо-

давстві України, а її використання регламентоване нормами ч. 3 ст. 6 КВК України, у яких суспільно корисну працю визначено засобом виправлення і ресоціалізації засуджених [4]. Добровільність залучення до праці засуджених осіб визначають норми ч. 1 ст. 118 КВК України. Причому обов'язковість залучення до праці передбачена ч. 2 ст. 118 КВК України, що обумовлено наявністю заборгованості за виконавчими документами.

Слід звернути увагу на індивідуалізацію залучення до праці осіб, які утримуються в УВП. Критеріями виконання цього принципу є залучення до праці з урахуванням: наявних виробничих потужностей установи, статі, віку, працездатності, стану здоров'я, спеціальності засудженого. Позитивним моментом у процесі організації праці засуджених є визначення в нормативно-правових актах переліку робіт і посад, на яких забороняється використовувати засуджених. Такі вимоги містяться у Розділі XVII Правил внутрішнього розпорядку УВП, як роботи: в адміністративних будівлях; розплідниках, де відбувається розведення службових собак; у приміщеннях з розміщеною зброєю, спеціальними засобами, системою сигналізації, контролю, службовою документацією; роботах, пов'язаних з устаткуванням для розмноження документів, радіотелеграфною і телефонною технікою; роботах, виконання посадових обов'язків на яких передбачає здійснення обліку, зберігання (видачу) лікарських засобів, а також речовин, які можуть викликати отруєння або є вибухонебезпечними; роботах з обслуговування й ремонту технічних засобів охорони і нагляду та ін. Серед посад, які не можуть обіймати засуджені особи, вказано такі: продавець, бухгалтер-операціоналіст, касир, завідувач продовольчих та речових складів, комірник; фотограф (крім засуджених до обмеження волі), зубопротезист, водій легкових та оперативних автомобілів і мотоцикліст; медичний працівник. Також обмеження стосується посад з підпорядкуванням їм вільнонайманих працівників [9].

Аналізуючи правовий аспект організації праці осіб, які утримуються в УВП, слід зазначити, що вимоги щодо оплати праці відповідно до її кількості і якості визначено ч. 1 ст. 120 КВК України, а також Інструкцією про умови праці та заробітну

плату засуджених (далі – Інструкція) до обмеження волі або позбавлення волі, якою здійснюється регулювання норми і системи оплати праці, норми праці та розцінки. Зокрема, важливою нормою є залучення засуджених осіб до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, про що вказано у п. 2.1 Розділу II Інструкції [4; 8].

Щодо тривалості робочого тижня для осіб, які утримуються в УВП, то її норми регулюють пункти 4.1.2, 4.1.5 Інструкції, згідно з якими обмеження загальної тривалості праці впродовж тижня становить 40 годин (для дорослих осіб), 24 години (для осіб віком 15–16 років), 36 годин (для осіб віком 16–18 років), причому на встановлені вимоги не впливає кількість робочих днів на тиждень або позмінний графік праці. Суперечливою нормою у законодавстві є ч. 5 ст. 118 КВК України, що встановлює можливість залучення осіб, які утримуються в УВП, до виконання робіт на безоплатній основі, тобто таких, як здійснення робіт з благоустрою колоній, а також територій, які є прилеглими до них. Також без оплати праці можлива робота, виконання якої передбачає поліпшення житлово-побутових умов засуджених або допоміжних робіт з метою забезпечення колоній продовольством [4]. Зазвичай ця норма порушується адміністрацією колоній, адже дуже зручно використовувати безоплатну працю засудженої особи у вигляді виконання робіт з благоустрою як метод покарання за будь-яку провину. У такому випадку відбувається порушення прав засуджених не лише в аспекті праці, а й порушуються права засуджених, передбачених ч. 1 п. 28 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями 1955 року, де зазначено про неможливість покарання в'язнів у дисциплінарному порядку роботою з обслуговування самого закладу [10; 11, с. 121].

У контексті дослідження слід вказати й на суму заробітної плати праці осіб, які утримуються в УВП. Вона не може бути меншою за законодавчо встановлений мінімальний розмір заробітної плати, яка 2024 року становитиме: з 1 січня – до 7 100 грн за місяць або 42,6 грн за годину; з 1 квітня – до 8 000 грн у місячному розмірі або у погодинному розмірі – до 48 грн. Проте заробітну плату не віддають засудженому на руки, зараховують

після проведення всіх відрахувань та розрахунків на особовий рахунок (ст. 121 КВК України).

Невіддільним від права на працю є право засудженої особи на отримання пенсії, яка є логічним наслідком трудової діяльності. Так, нормами ч. 1 ст. 122 КВК України врегульовано питання, що стосується права засудженого, залученого до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Тоді як на основі ч. 2 ст. 122 КВК України засуджені особи наділені правом на призначення і отримання таких видів пенсії: за віком, за інвалідністю, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством про пенсійне забезпечення [4].

Щодо обсягу пенсії засудженого, то після відшкодування всіх витрат на утримання засудженого, відповідно до Порядку відшкодування вартості витрат на утримання засуджених в установах виконання покарань, вона становить не менш як п'ятдесят відсотків пенсії, зарахованої установою за місцем відбукання покарання на особовий рахунок засудженого.

Отже, проаналізувавши правові засади організації праці осіб, які утримуються в УВП, ми з'ясували, що засуджені особи мають рівні права з іншими членами суспільства, але з поправками на умови виконання покарання та законодавчо встановлені обмеження.

Висновки. Як бачимо, незважаючи на законодавчо врегульовані аспекти захисту прав засуджених щодо організації праці, відкритим залишається питання про істинне бажання осіб, які утримуються в УВП, працювати, адже вони не мають можливості займатися справою, яка їм подобається, здебільшого виконують безоплатні види робіт, унаслідок чого праця сприймається покаранням, тому не сприяє виправленню та ресоціалізації. Розкривши правові засади організації праці осіб, які утримуються в УВП, вважаємо, що в рамках проведення подальших реформ у пенітенціарній сфері слід звернути особливу увагу на забезпечення засуджених правом займатися трудовою діяльністю відповідно до здібностей, бажання та справедливої оплати праці. Саме в такому випадку можливо досягнути основної мети виконання покарання – виправлення засудженого та сприяння ресоціалізації після звільнення.

Список використаних джерел

1. Шкута О. Окремі питання залучення до праці засуджених до позбавлення волі. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. Київ, 2016. № 1. С. 111–118.

2. Гетьманцева Н. Поняття та сутність праці як правової категорії. *Підприємництво, господарство і право. Серія: Трудове право*. Київ, 2016. № 7. С. 60–65.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

5. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими: від 30 серпня 1955 р. № 995-212. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 16.10.2023).

6. Почанська О. С. Зміст і співвідношення правових принципів, спрямованих на забезпечення та захист прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Європейські перспективи. Серія: Цивільне, підприємницьке, господарське та трудове право*. 2020. № 3. С. 136–141.

7. Яцишин М. М. Місце і роль праці засуджених у процесі виконання кримінальних покарань (історико-правовий аспект). Актуальні питання реформування правової системи України (трудове право та право соціального захисту): матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 25–26 травня 2012 р.). Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2012. С. 77–79.

8. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (дата звернення: 17.10.2023).

9. Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України від 07.03.2013 № 396/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13#top> (дата звернення: 17.10.2023).

10. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими: від 30 серпня 1955 р. № 995-212. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 18.10.2023).

11. Шумна Л., Денисенко К., Олійник В., Сікун А. Праця засуджених як право чи обов'язок в контексті міжнародного та національного законодавства. *National law journal: theory and practice*. 2019. № 8. С. 118–122.

Olefir L.,

PhD in Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Formation and Development Professional Competence of the Personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, Institute of Professional Development, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4565-8968

LEGAL BASIS OF ORGANIZING THE WORK OF PERSONS HELD IN PENITENTIARY INSTITUTIONS

Ukraine as a democratic, legal social state on the path to European integration, needs to reform all sectors of society. Particular attention in the transformation process is paid to the penitentiary system. The rights of persons who have committed a criminal offense and are held in penitentiary institutions (hereinafter – PIs), along with the rights of other citizens, are protected by the Constitution of Ukraine and international human rights law. Among the fundamental human rights is the right to work. In its turn, the work that convicted persons are involved in is a necessary component of achieving the goal of serving a sentence – the correction of a person and his or her resocialization. Labor is a significant factor in human life. It is a volitional activity aimed at creating material values. Labor as a means of correction and resocialization of a convicted person is defined by the provisions of Article 6 of the Criminal and Executive Code of Ukraine (hereinafter – the CEC). The conscientious performance of their labor duties is taken into account when applying for conditional early release of a convicted person. Therefore, socially useful labor, which convicted persons are involved in, helps to reduce crime. Given the reforms that the penitentiary system in Ukraine has undergone, legal regulation of the organization of work of persons held in PIs is an actual issue of the day.

The article highlights the legal basis for organizing labor of persons held in penitentiary institutions. The essence of the constitutional right of a convicted person to work is considered. Labor is defined as a means of correction and resocialization of a convict. The legal basis of socially useful work of convicts is analyzed. The functions of socially useful activities of convicted persons are defined. The principles of involving convicts in socially useful work are defined. The author establishes the working conditions for those convicted to restraint of liberty. The author analyzes the current legislation of Ukraine in terms of the obligation to involve convicted persons in labor; the list of jobs and positions in which it is prohibited to use convicts; requirements for remuneration, working week, and salary; involvement in labor on a free basis; and pension provision for convicted persons. The author draws conclusions about the need for further reform of the penitentiary system in terms of ensuring that convicts have the right to engage in labor activity in accordance with their abilities, desire and fair remuneration.

Key words: labor, work of convicts, labor activity, labor contract, penitentiary institution, socially useful work, labor functions, working conditions, involvement in work, remuneration, penitentiary system in Ukraine, European integration.

References

1. Shkuta, O. (2016), "Specific issues of involvement of prisoners in labor", *Scientific Journal of the National Academy of Prosecution of Ukraine*, Kyiv, No. 1, pp. 111–118.
2. Hetmantseva, N. (2016), "The concept and essence of labor as a legal category", *Entrepreneurship, economy and law. Series: Labor law*, Kyiv, No. 7, pp. 60–65.
3. Ukraine (1996), *The Constitution of Ukraine : Law of Ukraine dated 28 June 1996 No. 254к/96-ВР, Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 30, Art. 141.
4. Ukraine (2004), "The Criminal and Executive Code of Ukraine : Law of Ukraine dated 11 July 2003 No. 1129-IV", *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 3–4, Art. 21.
5. The UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners: dated 30 August 1955 No. 995-212, available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (accessed at 16 October 2023).
6. Pochanska, O. S. (2020), "Content and correlation of legal principles aimed at ensuring and protecting the rights and freedoms of citizens sentenced to imprisonment in Ukraine", *European perspectives. Series: Civil, Business, Commercial and Labor Law*, No. 3, pp. 136–141.
7. Iatsyshyn, M. M. (2012), "The place and role of prisoners' labor in the process of execution of criminal sentences (historical and legal aspect)", *Current issues of reforming the legal system of Ukraine (labor and social protection law): materials of the IX International scientific and practical conference (Lutsk, 25–26 May 2012)*, Volyn regional printing house, Lutsk, pp. 77–79.
8. Ukraine (2018), On Approval of the Internal Regulations of Penitentiary Institutions : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 28 August 2018 No. 2823/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (accessed at 17 October 2023).
9. Ukraine (2013), On Approval of the Instruction on Working Conditions and Salaries of Persons Sentenced to Restriction of Liberty or Imprisonment : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 07 March 2013 No. 396/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13#top> (accessed at 17 October 2023).
10. The UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners: dated 30 August 1955 No. 995-212, available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (accessed at 18 October 2023).
11. Shumna, L., Denysenko, K., Oliinyk, V. and Sikun, A. (2019), "Work of convicts as a right or obligation in the context of international and national legislation", *National law journal: theory and practice*, No. 8, pp. 118–122.